

Török Attila

EGYRE TÁVOLABB A JÓTÓL

Folytatható-e értelmes diskurzus a magyarországi morális válságról?

Ami biztos: Magyarország felzárkózási teljesítménye gyenge, az itt élők többségének társadalmi közérzete rossz és romlik.¹ *Ami bizonytalan:* mely tényezők magyarázzák a vártnál – remélnél? – gyengébb teljesítményt. Az empiriára építő megközelítések a Kádár-korszakban szocializálódott választóknak a populista politikai ígéretek iránti fogékonyságára, az ettől nem független gazdaságpolitikai hibákra, az acsarkodó politikai elitre, a modernizáció kikényszerítésére képtelen gyenge államra és még megannyi, ilyen és ehhez hasonló tényezőre szegeznek vádló ujjukat. Többen ennél jóval messzebbre vetik tekintetüket. Árral szembe úszva a fenti tényezőkre csupán *egy másik létszférában felhalmozódott deficit* szükségszerű következményeként tekintenek. Ez a létszféra a moralitás, az erkölcsi értékek szférája. Az erre hivatkozók – a valóságot az idealitással, azaz az erkölcsi értékekkel szembeesítő – sokak szemében azonban reménytelenül régivágásúnak, bigottnak és alighanem intoleránsnak tűnnek.

Ráadásul az erkölcsi idealitás vizsgálata ellenáll az empirikus megközelítésnek. Nem mérhető euróban, tonnában, órában, a vele kapcsolatban tett kijelentések ezért könnyen tűnnek értelmetlen ködevésnek. És csakugyan, találmányra kiválasztva a közelmúltból néhány ilyen kijelentést, majd mindegyikre igaz: a bátor jó szándék felismerhető, ám meglehetősen elnagyoltsággal párosul. A mélyebb tartalom kifejtését kerülő, a jelentéget rendszerint az egyáltalán elképzelhető legnagyobb általánosítással megragadó megállapítások ezek, származzanak bár vezető üzletembertől vagy jobboldali politikus-tól. Néhány kiragadott példa:

„A legnagyobb problémát nem a gazdasági, hanem a morális és etikai válság jelenti ma Magyarországon” – vélte Hernádi Zsolt, a Mol elnök-vezérigazgatója.² „Az ország igazi baja a több évtizede a mélyben munkáló és egyre erősebben megnyilvánuló társadalmi érték- és morális válság [...] Magyarország problémája nem a költségvetés, a gazdasági növekedés vagy az infláció, ezek eleve nem okok, hanem okozatok” – így Jaksity György, a Budapesti Értéktőzsde és a Concorde Értékpapír Rt. elnöke.³ „Nemzeti ösz-

¹ Nem csak a mi véleményünk ez. Legutóbb a kérdésben általában nagyon diplomatikus RMDSZ-elnök, Markó Béla kesergett ekképpen: „A térség gazdasági és politikai vezető erejének tekinthető ország joggal pályázott arra, hogy valamiféle stratégiai központtá váljék, gazdagítsa a visegrádi négyeket, [...] emberjogi és kisebbségjogi kérdésekben mérvadó tekintély legyen. Nem ez történt. Magyarország politikai tekintélye megingott Európában, gazdaságilag is a rossz tanulók közé kerültünk.” (MARKÓ Béla: *Nekünk van a legnagyobb bajunk*, Népszabadság 2009. december 16.)

² Elhangzott a Nézőpont Intézet *Magyarország 2025* című konferenciasorozatán 2009. április 21-én (lásd InfoRádió, 2009. április 22.). [Az előadás szerkesztett, publikált változata: HERNÁDI Zsolt: *Vissza a kályhához. Magyarország hosszútávú jövőképe 2025-ig*, Kommentár 2009/3., 57–67. – A Szerk.]

³ JAKSITY György, *Fogyatékos nemzet*, Index 2008. június 17., <http://index.hu/velemeny/jegyzet/080613jaksit>.

szefogásra és tisztázott alapelvekre, erkölcsi normákra van szükség” – jelentette ki Lezsák Sándor.⁴ „A mai Magyarországon nem a gazdasági problémák a legsúlyosabbak, hanem az erkölcsi válság” – ez Muzslay István professzor véleménye.⁵

Ez az általánosító hangvétel nem meglepő. Az egyébként magabiztosan nyilatkozó közszereplő hangja is elbizonytalanodik, ha az erkölcsi értékek világáról kell szólnia. Nagyrészt ismeretlen birodalom ez, melynek nyelve kihalófélben van, így például különösen a keresztény teológia által meghatározott erkölcsfilozófia nyelve. A *Civitas Dei* és a *Civitas Diaboli/terrena* ellentéte csak keveseket motivál, intelme⁶ nem éppen termékeny talajra hullik, a „transitoria bona atque terrena” (mulandó és földi javak) hívása erősebb, mint valaha. A megannyi, ezt felváltó erkölcsfilozófiai irányzat – a különféle utilitarista elméletek, a tisztán formális étiketika, a materiális étiketika – pedig megannyi egymással vitatkozó, legfeljebb szakértőinek szűk csoportja által értett teorémák maradtak, melyeknek a közbeszédbe legfeljebb egy-egy „véletlenszerűen” elszabadult elemükkel sikerült beszivárogniuk. Kiváltképpen a nagyvárosok nem hívó lakóinak köznapi erkölcsi tudatát – már amennyiben ez egyáltalán értelmezhető – valószínűleg a főleg a vulgárutilitarizmusból, kisebb mértékben a kanti formális etikából kiszakított néhány gondolatcafat formálja. Nem létezik az országban a különböző politikai közösségeket és társadalmi csoportokat egyesítő értékfelfogás. Sőt „minőségileg más és egymást kölcsönösen kizáró elképzelések élnek az igazságról, a jóról és rosszról, az ország múltjáról, végül pedig a »jó életről«”.⁷

Mindezt figyelembe véve folytatható-e egyáltalán értelmes dialógus az országot sújtó „morális válságról”? Nos, attól tartunk, hogy *csakis abban az esetben, ha a morális válság teljesen általános és ezért értékérzéseiteinktől eléggé távoli fogalmát a mindennapi tapasztalatokban megélhető személyes élmények konkretizálják.* Olyan élmények, melyek a „jó életről” alkotott felfogásnak a kulturális identitás, illetve a politikai orientáció szerinti különbözőségei ellenére szinte mindnyájunkban – a közvetlen haszonélvezőktől eltekintve – az elutasítás azonnali, szinte ösztönösen feltoluló reakcióját provokálják. Ebben a megközelítésben nem tekinthetők például a morális válság tüneteinek a keresztény szellemiség által elítélt, kétségkívül terjedőben lévő, e felfogásban deviánsnak számító viselkedésformák. Így a hagyományos családmódel zavarai és a liberalizált szexuális erkölcs, beleértve a homoszexualitást. (Nem kevesen vannak ugyanis, akik mindebben a válság tüneteinek helyett a szabadság határainak üdvözlendő kiterjedését látják. Az ország általános morális válsága pedig már csak ilyen: a megállapításához nem elegendő, hogy az ország egyik fele gondolja úgy, hogy a másik fele abban van.) Hol, mivel kapcsolatban *érhetnek minket az elutasítás és helyeslés reakcióját provokáló élmények?*

Elsősorban az állam működése *gerjeszthet ilyen reakciókat.* Akár alapvetően liberális, konzervatív, keresztény vagy baloldali érzelmű/beállítottságú valaki, a közpénzt herdáló, el-

⁴ Elhangzott a Nemzeti Fórum 2009. december 5-i országos gyűlésén. Lásd Magyar Hírlap 2009. december 7.

⁵ MUZSLAY István: *Gazdaság és erkölcs*, Új Ember – Márton Áron Kiadó, Leuven–Budapest, 2005.

⁶ „Ut ad illum redeamus a quo peccando recesseramus” (Hogy visszatérjünk ahhoz, akitől a bűnök elkövetésével eltávoztunk), Szent ÁGOSTON: *De civitate Dei*, XI, 28.

⁷ George SCHÖPFLIN: *Demokrácia, populizmus és politikai válság Magyarországon*, Politikatudományi Szemle 2007/1., 129–136.

sikkasztó, a közérdek szolgálatára létrehozott intézményeket a közérdek ellenében működtető közhatalom minden szemlélőben kiváltja a Nicolai Hartmann által leírt „elutasítás-élményt”.⁸

Az adórendszer, közlekedési politika, energiapolitika, általában a közhatalom kompetenciájába tartozó ügyek kezelése szakmai döntéseken alapul. Ideális esetben ezekben a kérdésekben erkölcsi tartalom egyáltalán nem ismerhető föl. A közigazgatás működésének morális és legalitási elemeket is tartalmazó vetülete a társadalom és a közhatalmat működtető politikai erő megbízó–megbízotti viszonyában⁹ villan föl. A megbízotti státusából eredő feladatkörét a megbízó érdeksérelmére tudatosan gyakorló – tehát nem egyszerűen szakszerűtlen – megbízott erkölcstelen. Emellett büntetőjogi felelőssége is könnyen megállapítható. Míg a polgári jogban ez eléggé jól értelmezhető, a politikai hatalom gyakorlásánál a közvetlen jogi felelősség megállapítása szinte lehetetlen. Még akkor is, ha nyilvánvaló: a kollektív cselekvés, *a közjó előmozdításának intézményeit a morális deficitet felhalmozó megbízottak magánelőnyök megszerzésének intézményeivé züllesztik*.¹⁰ Nemcsak kivételesen, hanem jellemzően és széles körben. Sajnálatos, de ilyenkor nem marad más, mint az erkölcsi elmarasztalás és a választópolgárok negatív ítéletével megvalósított, érzelmileg felszabadító igazságtétel.

Ha bőségesen találunk a közhatalom működésében ilyen példákat, akkor megállapítható: *a közhatalom súlyos morális deficitet halmaz föl*. (Igaz, a demokratikus intézmények kínálta jogokkal nem élő, mindebbe beletörődő civil társadalom maga is osztozik a felelőségben.) Ha ez a helyzet hosszabb időn keresztül fennáll, *aligha túlzás egy társadalom morális válságáról beszélni*. Ebben a megközelítésben nyilván téves az ismert írónak azt a kijelentése, mely szerint „egy ország nem lehet morális válságban, hanem a személyek vannak morális válságban”.¹¹ Eszerint a személyek morális válsága nem összegződik, akármennyien is vannak ilyen válságban, ez nem érinti az általuk működtetett intézmények, illetve az általuk „belakott” állam morális állapotát. Ez ellentétes a köznapi gondolkodással, amely szerint a halmazok elemeinek minőségei tulajdonságai átteredeztethetők magára a halmazra. Ha sok a beteg birka a nyájban, kijelenthető, hogy beteg a nyáj. Ha sok a rozsdás csavar egy szállítmányban, nem helytelen rozsdás szállítmányról beszélni – és így tovább.

⁸ „[...] van magas fejlettségű értéklátás is, olyan értékérzéssel, amely mindenütt megvilágítja előtte az utat, s eleve alapjául szolgál az életben minden elutasításnak és elfogadásnak.” (Nicolai HARTMANN: *Az erkölcsi követelmények lényegéről* = Uő.: *Lételeméleti vizsgálódások*, Gondolat, Budapest, 1972, 544.)

⁹ Ennek korlátairól Lippmann is szólt: „bár a közhivatalnokokat a szavazók választják [...], ők elsődlegesen nem a szavazó polgárok véleményének tartoznak engedelmisséggel, hanem a törvények, a hivatásuk kritériumainak [...], lelkiismeretes és felelős meggyőződésüknek”. Walter LIPPMANN: *A közjó filozófiája*, Bagolyvár, Budapest, 1993, 46.

¹⁰ Ez Bajnai Gordon miniszterelnök véleménye is: „ma Magyarországon nagyon sok közintézmény nem arról szól, ami a cégtáblájára van írva, vagyis az intézmény működése sok esetben inkább az azt irányítók érdekeiről szól, és nem azokról, akikért azt létrehozták”. Népszabadság 2010. január 3.

¹¹ Friderikusz Sándor interjúja Nádas Péterrel, *Friderikusz most*, ATV, 2006. szeptember 19. Nádas egyébként Sólyom László köztársasági elnöknek a „morális válságba sodort országról” tett, 2006. szeptember 18-i kijelentésére reflektált. Ezt a kijelentést nem véletlenül nem idéztük a fentiekben. A szövegkörnyezetből ugyanis egyértelmű, hogy Sólyom nem általában morális válságban lévő országra, hanem egy politikai akusztus nyomán, politikai elítjét illetően ilyen válság tüneteit mutató országra utalt.

(Más kérdés, hogy a fenti gondolatmenet tisztán halmazelméleti szempontból csak-ugyan téves, ez az elmélet ugyanis – matematikai diszciplínáról lévén szó – csak a halmazok mennyiségi, nem pedig ezek elemeinek minőségi jellemzőivel foglalkozik.¹²)

Vegyük sorra a közhatalom működésének néhány olyan területét, ahol a valamennyire is fejlett értéklátás számára nyilvánvaló egyértelműséggel tárulkoznak föl morális deficitre utaló jelenségek. Ezeket négy csoportra osztottuk.

1) Jövedelemelosztás

Egy dinamikus és innovatív társadalomban akár sokan és akár gyorsan is meggazdagodhatnak, ám az egalitáriánus eszméktől mentes szemléletben ez nem elutasítást, hanem elismerést vált ki. A jelentős jövedelmi és vagyoni különbségek tehát nem feltétlenül utalnak egy társadalom morális válságára. Ha azonban ezeknek a különbségeknek a forrása döntő mértékben a politikai elit által meghatározott, torz szabályok alapján működő állami újraelosztás, melynek forrásoldalát az adóztatás képezi, morálisan felettébb kényes helyzettel állunk szemben.

(*Gazdagodás és állami újraelosztás*) Megbízható adatok természetesen nincsenek arról, vajon a leggazdagabb magyarok közül mennyien szereztek vagyonukat kockázatvállalásból, piaci, főleg nemzetközileg is értékelhető, tehát a kompetitív termékek és szolgáltatások piacán felmutatott teljesítményből. És mennyien az állami újraelosztással összefüggő forrásokból, így jobb esetben közületi tulajdonú vállalatok túljavadalmazott vezetőjeként, rosszabb esetben *közbeszerzési visszaélésekből, kormányzati korrupcióból* és – hogy az ősforrást se hagyjuk ki – valamilyen „egykapura játszott” privatizációs játszma eredményeképpen? Ennek ellenére megkockáztatható, hogy a nyugat-európai, méginkább amerikai arányoknál jóval nagyobb az állami újraelosztáshoz köthető vagyonosodás. (Minden, a magyar gazdaságot kicsit is ismerő szemlélő tudna több olyan milliárdost mondani, aki szinte egész pályafutása során az állami tulajdont igazgatta. Indulóvagyona nem volt, egzisztenciális kockázatot soha nem viselt, az általa igazgatott köztulajdont nem virágoztatta föl, és mégis... És ez még nem a legrosszabb – Dante *Infernó*jának magyar mutánsában *legalább eggyel lejjebb lévő bugyorba* kerülne egy másik csoport. Ők a már említett, manipulált közbeszerzési visszaélésekből és egyéb, állami intézményekkel folytatott zavaros tranzakciókból meggazdagodottak. Magukat mindazonáltal „élelmes, a piacot értő és kihasználó” vállalkozóként pozícionálják.)

(*A köztulajdonú vállalatok javadalmazási rendszere*) Az előző ponthoz szorosan kapcsolódik az ilyen vállalatok javadalmazási rendszerének *problematikája*. Ezeknek a vállalatoknak a vélt vagy valószínű működési hatékonysága megkívánhatja kiemelkedő javadalmazású vezető foglalkoztatását. Nem valószínű, de esetleg elképzelhető, hogy egy-egy ilyen vezető alacsonyabb bérek és juttatások mellett nem a szóbanforgó közületi céget választaná. A helyette alkalmazott olcsóbb vezetők gyengébb képességei miatt pedig a vállalat hatékonysági veszteséget szenvedhet el. (Ez persze inkább elmélet, mint gyakorlati tapasztalat. Inkább ki-

¹² Vö. LENGYEL. Ferenc: *Gondolatok a halmazelmélet leghíresebb ellentmondásairól*, e-Tudomány 2006/1., www.etudomany.hu/etudomany/web/uploaded_files/20060102.pdf.

vétel, mint szabály, a kirívóan magas jövedelmek vélhetően a „kéz-kezet mos” elvét követve váltak a magyar köztulajdonú vállalatoknál gyakorlattá. Közgazdasági kitérő: a „puha költségvetési korlátú” szocialista nagyvállalat dominanciája jellemezte tervgazdálkodásban nem véletlenül alkalmazták a szigorú bérgazdálkodást.) Ám ebben az esetben is – köztulajdonban lévő vállalatokról lévén szó – a felsővezetők és a vállalati hierarchia leg-alján tevékenykedő munkavállalók jövedelme közötti húsz-negyvenszeres különbségek aligha a Durkheim által az erkölcsös cselekvés kritériumaként meghatározott szolidaritást erősítik.¹³ (Durkheim moralitás-kritériuma egyébként szociológiai eredetű, és az értékobjektivisták kritériumoknál¹⁴ jóval kevesebbet követel.) A másik esetben a jövedelmek csupán háttéralkuk eredményeként szöknek az égig. Ilyenkor a közintézmények teljesen egyértelműen magánelőnyök megszerzésének eszközeivé torzulnak. Ez súlyos moralitási deficitre utal. A *morális közhatalom* – szem előtt tartva persze az általános hatékonysági követelményeket – indirekt eszközökkel még a magánvállalatoknál is *tenni próbál a szélsőséges jövedelmkülönbségek ellen*. A súlyos moralitási deficitet felhalmozó, a közjó helyett klientúrájának érdekeit előmozdító *viszont saját maga hozza létre és tűri el ezeket* saját vállalatainál.

II) Adórendszer

Az adórendszer technikai elemei nélkülözik a morális vonatkozásokat. Azt, hogy a kormányzat az államszervezet és a szociális ellátórendszer működéséhez szükséges költségvetési bevételeket milyen adófajták milyen kombinációjával szedi be, tisztán szakmai, azaz a kifejezés eredeti (és jó) értelmében amorális kérdés. (Amint fentebb utaltunk rá, a közpénz kezelése már nem az, ám ez az adórendszertől szempontunkból teljesen független kérdéskör.) Az adórendszernek moralitási dimenzióval is rendelkező elemei ugyanakkor a rendszer működtetőinek kommunikációjában illetve hivatali tevékenységében megjelenő, értékválasztásra utaló kijelentések és intézkedések. Az alábbi példák bizonyítják, hogy e kommunikáció és ezek az intézkedések az elmúlt években – enyhén szólva – nem voltak mentesek a „moralitási deficitől”.

(*Hadjárat a fekete/szürkegazdaság ellen*) A közterhek fizetésének elkerülése nyilván nem etikus. Jogos a kormányzati igyekezet, hogy ez a jelenség visszaszoruljon. Ezért a 2006-ban, a költségvetést stabilizálандó beindult kampánynak¹⁵ – valóságos fiskális keresztes-hadjárat volt ez – az általános céljai nem vitathatók. Ám az adókat és járulékokat nem viselő jövedelemnek több fajtája ismert. Ezek származhatnak a szürke-, a fekete- és akár a kriminális gazdaságból is. A kormányzati pénzbehajtás differenciálatlanul vette célba ezeket. Sőt a dolog természetéből és az utóbbi kettő látenciájából adódóan a legnagyobb eréllyel az egyébként tisztán üzleti értelemben tisztességes módon, legális szükségletet kielégítő szürkegazdaságot sújtotta. A kampány üzenete – és vélhetően kiagyalóinak ér-

¹³ „Erkölcös, ami a szolidaritást erősíti, ami segít abban, hogy az emberi cselekvést valami más vezérelje, mint a pusztá önzés.” (Emile DURKHEIM: *Sociology & Philosophy*, Macmillan, 1974.)

¹⁴ Lásd pl. Max Scheler vagy Nicolai Hartmann elméleteit.

¹⁵ Igaz, az akkori pénzügyminiszter ennek az ellenkezőjét hirdette. A Figyelőnet 2007. júliusi 30-i értesülése szerint „A szankciók szigorítását nem az államháztartás helyzete tette szükségessé, hanem a tisztességes piaci szereplők és a lakosság érdekeit kívánja megvédeni a kormány – mondta Veres János”.

tékhierarchiája – szerint a vevői megelégedésére, becsületesen, de számla nélkül teljesítő vállalkozó negatívabb figura, mint semmilyen erőfeszítést nem tevő, de egyébként munkaképes segélyezett. Erre az értékhierarchiára lehet következtetni az akkori pénzügyminiszternek, Veres Jánosnak egy nyilatkozatából is: „Az elmúlt két évben csökkent az illegálisan forgalmazott cigaretták és üzemanyagok aránya [...] a munkaügyi ellenőrzések 42 ezer feketemunkást értek tetten.”¹⁶ Ugyanő egy másik nyilatkozatában is teljesen differenciálatlanul hivatkozik a feketegazdaság különféle jelenségeire, így számára a fogyasztó egészségére súlyosan veszélyes termék eladója és – például – a közteherjegy nélkül uborkát szedő napszámos ugyanolyan megítélés alá esik.¹⁷ A pénzbehajtó szemüvegén keresztül nézve ez csakugyan indokolt, ám egy kormánytag, mégha pénzügyminiszter is, nem lehet egyszerű pénzbehajtó, és – megítélésünk szerint – nem juthat el a szó eredeti jelentése szerinti „amoralitásnak” erre a szintjére. Ez ugyanis teljességgel ellentétes a „csendes többség” hartmanni értelemben vett „értékérzésével” és *súlyos morális deficitről tanúskodik*.

(*Vagyonosodási vizsgálat*) A fentiekhez szorosan kapcsolódó morális deficit fedezhető fel ebben az esetben is. A vagyongyarapodási vizsgálatok ugyancsak 2006-ban kaptak lendületet. Ekkortól söpörte félre az adóhatóság az ilyen vizsgálatok jogi háttérével kapcsolatos aggályokat. A vizsgálat nagyon komoly fegyvert adott a kormányzat kezébe az adóztatlan jövedelmek feltárásához.¹⁸ Ebbe beleértendők a kiemelkedő társadalmi veszélyességű, korrupciós bűncselekményekből származó – természetesen adóztatlan – jövedelmek is. Ezek a bűncselekmények kiemelkedően veszélyesek, hiszen különös erővel roncsolják a közbizalmat. Pontos adatokról itt sem lehet tudomásunk. Mindazonáltal felettébb valószínű, hogy a „feketegazdaság” elleni kereszteshadjárathoz hasonló morális „differenciálatlanság” jellemezte ezeket a vizsgálatokat is. Azaz, a két szélsőséget kiemelve, például a jellemzően a „be nem vallott”, de egyébként értékteremtő és „társadalmilag hasznos” gazdasági tevékenységből, illetve a közhatalmi pozícióknak, beleértve a köztulajdonú vállalatoknál viselt pozícióknak az áruba bocsátásából származó – értelemszerűen mindkét esetben adóztatlan – jövedelem *pénzbehajtói szempontból azonos megítélés alá esett*. Úgy tűnik, hogy a kormányzat az új csodafegyvert csakis bevételei növelésének szempontja szerint vetette be. *Feltételezhető, hogy a közélet megtisztításának mindennél időszerűbb feladata érdekében egyáltalán nem.* (Az utóbbi évek nagy port kavaró, nyilvánosságot kapott korrupciós ügyei között – legjobb tudomásunk szerint – egy sem volt, amelynél vagyonosodási vizsgálat nyomán került volna a korrumpált közszereplő a hatóság érdeklődésének fókuszába. Pedig ahol korrupció van, ott adóztatlan jövedelem is van, s gyakran nem is kevés.) E pontnál érdemes visszautalni – lásd: küzdelem a feketegazdaság ellen – a csendes többség értékérzésére és az ezt figyelmen kívül hagyó kormányzati döntések *rendkívüli morális deficitjére*.

¹⁶ Népszava 2007. július 10.

¹⁷ Lásd Veres: *4000 milliárdos a feketegazdaság*, Figyelőnet 2007. július 6., www.fn.hu/uzlet/20070706/veres_4000_milliardos_feketegazdasag.

¹⁸ Állítólag 2007–2008-ban összesen 17 156 vagyonosodási vizsgálatot végeztek, és ennek alapján csaknem 74,5 milliárd Ft adókülönbötet tártak föl.

(„Feltöltési kötelezettség”) Az adórendszer technikai elemeiben feltárulkozó megannyi etikai probléma vizsgálata egyáltalán nem célunk – bár alighanem megérne egy részletesebb elemzést. Az állam moralitási deficitjére utaló egyetlen, kirívó példa azonban idekívánczolgat. Ez a könyvelők által csak „feltöltési kötelezettségként” emlegetett „jogintézmény”. Ennek lényege: bizonyos adónemekre év közben adóelőleget kell fizetni, és azt még az adóév vége előtt fel kell tölteni a teljes éves bevétel szerint. Az adóhatóság mulasztási bírságot szab ki, ha a december 20-ig a tárgyévre megfizetett adóelőleg elmarad a tényleges adó 90%-ától.¹⁹ Az intézkedést 2006-ban vezették be, a költségvetési válsághelyzet évében. Akkor ez ügyes húzásnak tűnt, hiszen a válságév mindenáron kozmetikázandó adóbevételeit lehetett növelni az egyébként csak a következő év első hónapjaiban esedékes tételekkel. Jellegzetes, tulajdonképpen pitiáner könyvelési trükk, ami azonban balszerencsés esetben nehéz helyzetbe hozhat vállalkozókat: még be sem folyt bevétel után kell adót befizetniük. Az intézkedés kiagyaloínak „morális profilját” nem nehéz felrajzolni: a havasalföldi fanarióta adóbérlő hajthatta el – martalócainak²⁰ fegyvereitől védve – hasonló „ethosztól” vezérelve a paraszt utolsó kecskéjét. Ez még a török időkben volt, s egy-egy ilyen adóbérlő mit sem tudhatott arról, hogy tőle nyugatabbra már az úr–jobbágy viszonyban is megjelentek valamennyire a kölcsönös méltányosság elemei.

III) Önkormányzat

(*Parkolási rendszer – különös tekintettel Budapestre*)²¹ Elképzelhető, hogy a rendszer felállítása és üzemeltetése valamilyen gazdaságossági számítás alapján előnyösebb „kiszerveve” – *outsourcingolva* – magántulajdonú „cégekhez”. De kényes kérdéstről van szó. Az elszámolás tisztasága, annak meggyőző bemutatása, hogy a befolyt összegek közcélra fordítódnak-e, különösen fontos. Persze önkormányzati üzemeltetés mellett is számtalan lehetőség kínálkozik a visszaélésre. Ám az elszámolás átláthatóságának az üzleti titokra hivatkozó ködbeborítása – márpedig magáncégek közbeiktatásával éppen ezt történt – *súlyos moralitási deficitre utal*. Ezt semmilyen, a vélt vagy valós pénzügyi előnyökre hivatkozó érvelés sem tudja feledtetni. Egy, az Alkotmánybírósághoz forduló „indítványozó” is észrevételte, „hogy a jogviszony a parkoló gépkocsi használója, valamint a fővárosi közgyűlés között jön létre, a díj és pótdíj jogosultja a fővárosi önkormányzat. Mivel a hatáskör átruházására törvényi szabály nem jogosítja fel a fővárosi önkormányzatot, a közigazgatási szerv hatáskörét semmilyen tekintetben nem ruházhatja át az üzemeltetésre létrehozott gazdasági társaságra.”²² Amikor a – vélt vagy valós – „hatékonyság” és az átlátható-

¹⁹ 2003. évi XCII. törvény 172. § (12): „Ha az adózó esedékességig az adóévi várható adó összegét – figyelemmel az adóév során megfizetett előleg összegére is – nem fizette meg legalább 90%-os mértékben, a befizetett előleg és az adó 90%-ának különbözete után 20%-ig terjedő mulasztási bírságot fizet.”

²⁰ A görög Αρματολός (*armatolosz*, 'felfegyverzett') szó balkáni, torzult változata.

²¹ Mondanivalónk érvényességét feltehetően, legalábbis indirekt módon, erősíti az Alkotmánybíróság 2009. november 18-i, 109/2008. sz. határozata. Eszerint „a Budapest főváros közigazgatási területén a járművel várakozás rendjének egységes kialakításáról, a várakozás díjáról és az üzemképtelen járművek tárolásának szabályairól szóló 24/2009. (V. 11.) Főv. Kgy. rendelet alkotmányellenes, ezért azt 2010. június 30. napjával megsemmisíti”.

²² Idézi az AB fenti határozatának Indoklás I. része.

ság konfliktusát az átláthatóság kárára oldották föl, ráadásul még a legalitási normákat is megsértették, a közhatalmat erkölcstelenül gyakorolják. A parkolási rendszer sokakat irritál, s az irritáció egyik fő tényezője alighanem az egészséges értékérzés által elutasított, egyértelmű moralitási deficit.

A rokkantak számára fenntartott parkolóhelyeken jogosulatlanul parkolókat legújabbban rendkívül súlyos, akár 112 500 Ft-os bírság is fenyegeti. Annak ellenére ez a súlyos, a kéthavi minimálbér összegét közelítő szankció, hogy ennek a szabálytalanságnak az elkövetői nem kis részben jóhiszeműek, gyakran a parkolási jelzések káoszában elvesztesen teszik, amit tesznek. Ez a példátlan szigor ennek ellenére első pillantásra még akár valamiféle humanista erkölcsi tartalmat is hordozhat: *a főváros kíméletlen a hátrányos helyzetű embertársaik életét nehezítő szabálytalankodókkal*. A kérdést továbbgondolva azonban figyelemreméltó diszkrepancia tárul szemünk elé: ugyanaz a főváros mit sem törődik például az akár súlyos betegségük miatt rendszeres kezelésre járókkal, ha halmozott bal-szerencsájük olyan kórházba kényszeríti őket, melynek környéke „fizető parkolási zóna”. Fizetniük kell, mint bárki másnak. A lepel így lehullik: nem a rokkantak esetében színlelt humanizmus, hanem a rendszer egészére jellemző kapzsiság, a fentiekben leírt ellenőrizetlen csatornába áramoltatott közpénz megszerzésének mohó vágya áll a szigor mögött. A diszkrepancia egyben árulkodó jele egy újabb, súlyos moralitási deficitnek.

IV) Az állam ellumpenesedése²³

Az állami szervezet működése és az egyén életvitele közötti analógiák talán erőltetettnek tűnnek, ám a moralitási deficit kimutatásában hasznos segédeszköznek bizonyulhatnak. A lumpenproletár fogalmát Marx emelte a köztudatba. Először, érintőlegesen a *Kommunista kiáltvány*, később, részletesebben a *Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája* című írásában.

Mára a szóösszetétel egyik tagja – a proletár – a marxizmus eszmei hatásának szinte teljes visszaszorulása miatt kikopott a hazai köznapi szóhasználatból. (Mint ahogyan például az angolszász országokban mindig is csak a szakzsargonban használatos szó maradt.) Azaz, a szóösszetételből kiesett az, ami az osztályharcra utal. Másik tagja, a lumpen²⁴ némi jelentésváltozáson ment keresztül. Ma már, különösen a konzervatív oldal publikációiban, elsősorban felelőtlenül költekező, fogyasztási hitelek miatt eladósodott, kizárólagosan hedonista életfelfogású, a metaökonómikus értékek hívására soha nem mozduló, alacsony szociokulturális státusú embert takar ez a fogalom.²⁵ („A lumpen mindig a máséból, a mások munkájából él, hiszen ő nem dolgozni akar, csak élvezni.”²⁶) Másik jelentésrétege is megmaradt, az eredeti, marxi meghatározáshoz közeli tartalommal. Eszerint a lumpen-státusra gyakran jellemző a legalitási normák csekély

²³ A kifejezést különféle internetes felületeken már többen használták. Maga a kifejezés tehát nem, csupán a kifejtés mikéntje származik tőlünk.

²⁴ A német szó jelentése: 'rongy'.

²⁵ TÖKÉCZKI László például két írásában is elemzi ezt a magatartásformát és ennek politikai összefüggéseit, illetve történelmi előzményeit: *A mai kormánykoalíció társadalmi alapja – az erkölcsileg lumpenesedett társadalom*, Hítel 2007. november; *A magyarországi lumpen „elit” és sajátosságai*, Hítel 2007. január.

²⁶ TÖKÉCZKI: *A mai kormánykoalíció társadalmi alapja...*

tisztelete, az alkoholizmus, a züllött életvitel, a politikai befolyásolhatóság, a nyitott fül a populista hívószó meghallására, a rövidtávú előnyök szerinti választói magatartás, esetleg a szavazat áruba bocsátására.

Lassan végéhez közeledő évtizedünk magyar államának működésében jó néhány vonás felfedezhető a fent felsoroltakból. (Néhány másik természetesen még nagyon „metaforikusan” sem értelmezhető, így a választói magatartással kapcsolatban írottak.) A lumpenesedés megkülönböztető jele, a fogyasztási célú eladósodás mindenképpen. Emlékeztetőül: 2004. december 31-én a magyar központi költségvetés adóssága 9224,19 milliárd Ft, azaz 39,2 milliárd euró volt. Ez 2009. szeptember 30-ára 18 855 milliárd Ft-ra, azaz 70,1 milliárd euróra nőtt.²⁷ Míg ez előbbi a bruttó hazai termék 53,7%-a, az utóbbi annak 76,9%²⁸ volt. Jóllehet az állami vagyon értékének 2002 és 2008 között feljegyezhető változásáról – egyebek mellett az állami vagyonkezelés intézményeinek átalakulása miatt – nem rendelkezünk semmilyen adattal,²⁹ bizonyosra vehető, hogy az adósság növekedésével szemben nem áll több mint 30 milliárd eurós vagyongyarapodás. A lumpenállam egyszerűen felélte a felvett hiteleket. A jövő nemzedékeit nyomorító pénzügyi teherből plazmatévé, tengerparti nyaralás, sokat tudó mobiltelefon és ki tudja, még mi minden lett.

A másik, a magyar állam működésében megfigyelhető lumpen-sajátosság a törvénszegő magatartás. Ez elsősorban az állam és intézményei információszolgáltatási kötelezettségének szisztematikus megsértésében érhető tetten. Átadjuk a szót egy újságírónak: „három évbe telt, hogy a bíróság végre megfellebbezhetetlenül kimondja: a Központi Statisztikai Hivatalnak ki kell adnia azokat az adatokat is, amelyekkel Magyarország az uniós szervezetek felé szeretne trükközni a költségvetés hiányát illetően. Ez a három év persze bagatell időszak ahhoz a tizenegyhez (!) képest, amíg a mindenkori magyar kormányok hadakoztak Kenedi János történésszel néhány volt állampárti akta kiadása miatt. Kenedi idehaza már kimerített minden jogi fórumot, az állam a jogsértést is vállalta, de nem engedett saját törvényeinek, inkább kétszer is bíróságot fizetett, természetesen a mi pénzünkéből, hogy aztán a strasbourgi emberi jogi bíróság mondja ki, hogy igenis az állampolgárnak van igaza az állammal szemben, és a magyar kormány ismét kicsengethessen 13 ezer euró büntetést, szintén a mi pénzünkéből. Milliókat fizetnek az adóforintjainkból azért, hogy velünk szemben kövessenek el törvénsértést – ez megengedhetetlen, a mindenkori hatalmi arrogancia legnyilvánvalóbb formája.”³⁰

Hasonló tapasztalatokról számol be a Társaság a Szabadságjogokért (TASZ). Ez a civil szervezet úgy találja, hogy állami intézmények minden rendelkezésre álló jogi eszközt igénybe vesznek, hogy ne kelljen nyilvánosságra hozniuk a bíróságok által közérdekűnek minősített, tehát a jog szerint megosztandó információkat.

²⁷ Forrás: AKK Zrt.

²⁸ Becsült szám az MNB adatai alapján.

²⁹ Csupán a 2008. december 31-i adat ismert: 15 236 milliárd Ft (forrás: az MNV Zrt. 2009. szeptember 1-jei sajtóközleménye).

³⁰ KÓSA András: *Hétköznapi korrupcióink*, Hírszerző 2009. december 9., www.hirszerzo.hu/cikk.hetkoznap_i_korrupcioink.133099.html.

Az állam lumpenesedésének – igaz, csak metaforikusan értelmezhető – további tünete a függés a különféle tudatmódosító szerektől. E szerek megfelelője az egyáltalán nem olcsó sikerpropaganda. Az állami költségvetést éppen az összeomlás közelébe manőverező kormányzat mindenki levelesládájába nyomtatványt pottyant, amelyből kiderül: minden a legnagyobb rendben, az irány jó, a haladás sebes. Igaz, egy alapvető különbség ebben az esetben ugyancsak feltűnő. A lumpenizálódott egyén maga fizeti és magának adagolja az alkoholt vagy a kábítószert. Az állam a megbízóinak – a választóknak – adagolja és e megbízókkal fizetteti ki.

*

Befejezésül két gondolat.

Az egyik: tudjuk, hogy az állami és a kormányzati működés napi gyakorlatát az erkölcsi idealitást megjelenítő értékek követelményeivel szembesíteni³¹ határtalan, már-már szemtelen naivitásra vall. Azonban nem naivak vagyunk, csak úgy hisszük, hogy a kormányzat működésének az erkölcsi idealitással való ütköztetése sajátos, ritkán alkalmazott perspektívát kínál. Olyan perspektívát, amelyből nézve szokatlan élességgel villanak a föl a működés fogyatékoságai, így a kisebb-nagyobb moralitási deficittek.

A másik: e felvillanó deficittek vészkiáltásnak is hallhatóak. Választópolgár, vigyázz! Az állami/kormányzati/önkormányzati működés reményeink szerint pontosan leírt, többszörösen előforduló moralitási deficitje értékhiányos közéleti szereplők folyamatos jelenlétére figyelmeztet. Amennyiben a kormányzást – mert az is – egy hatalmas vagyonezelési megbízásként értelmezzük, nem megkerülhető a kérdés: rábízható-e vagyunk, sőt annál több is, satnya értékérzésű, az erkölcsi értékek imperatívuszához süket jelentkezőkre?

³¹ Nicolai Hartmann megfogalmazásában: „az értékek [...] követelményeket támasztanak velünk szemben. Ellentétben állnak azzal, ami van [...], és azt kívánják, hogy mások legyünk, mint amilyenek vagyunk, és másként cselekedjünk, mint ahogyan hajlamaink szerint cselekednénk. Éppen ez a normák, parancsok, imperatívuszok értelme: akarnak valamit tőlünk, követelnek, parancsolnak és tiltanak, elvárást támasztanak, tekintélyre tartanak igényt. Ez nyilván nagyon pontosan megfelel annak a szerepnek, amit az életben játszanak a hivatottak, az irány- és vezérelvek szerepének.” (HARTMANN: *I. m.*, 533.)